

7 Ontwikkelingen in politieke voorkeur 1918-1982

7.1 Inleiding

Door de verkiezingsuitslagen in de periode 1918 – 1982 te combineren met het beschikbare onderzoeksmateriaal (vanaf 1954) is het mogelijk de hoofdlijnen in de ontwikkeling van de politieke voorkeur in Nederland te beschrijven. Deze beschrijving van de ontwikkelingen gaat vooraf aan hoofdstuk 8, waarin een beeld gegeven wordt van de mogelijke verkiezingsuitslag van 1986 en de ontwikkelingen daarna.

7.2 Het patroon tot 1960

Al meermalen is erop gewezen, dat de electorale ontwikkelingen tot 1960 erg sterk samenhangen met de verzuiling in Nederland. Het patroon van het onderzoek uit 1954 zal, globaal, voor de periode 1918 - 1960 representatief zijn. Hieronder ziet u daarvan de hoofdlijnen:

Roems-Katholieken

Deze groep, die ongeveer 38% der kiezers omvatte, stemde in die periode voor circa 80% op de RKSP of KVP. Men stemde niet op ARP of CHU en vrijwel niet op de VVD. Ongeveer 5% stemde PvdA en de overigen stemden een andere partij.

Gereformeerden

Het patroon van de Gereformeerden lijkt sterk op dat van de Rooms-Katholieken; een Katholiek stemde KVP, Gereformeerden doorgaans ARP. Circa tweederde deel verkoos de ARP, minder dan 5% stemde PvdA, CHU of VVD. Ongeveer een kwart koos een andere partij (met een zeer sterk accent op de SGP).

Nederlands-Hervormden

Het patroon van de Nederlands-Hervormden (ook ongeveer 38% der bevolking) was veel minder eenduidig dan dat van de vorige twee groepen. Circa tweevijfde deel stemde op een confessionele partij. De CHU incasseerde de meeste stemmen daarvan, maar ook de ARP verzamelde stemmen uit deze groep. De PvdA echter liet deze partijen ver achter zich met tweevijfde deel der stemmen. De VVD scoorde circa 15%.

Buitenkerkelijken

Van deze groep, die in de periode 1918 - 1960 maar een klein deel der bevolking uitmaakte stemde circa driekwart op de PvdA en ongeveer een vijfde deel op de VVD. Het onderzoek wees tevens uit dat - voor zover geen sprake was van keuze op een confessionele partij uit geloofsovertuiging - de factor 'welstand' een grote rol speelde bij de keuze tussen de PvdA of de VVD. In de lagere inkomensklassen werd weinig op de VVD gestemd. In de hogere inkomensklassen daarentegen, was de VVD groter dan de PvdA.

7.3 De ontwikkelingen sinds 1960

De belangrijkste factor in de electorale ontwikkelingen, vanaf het midden van de jaren zestig, is de deconfessionalisering geweest. Dit verschijnsel had twee gevolgen:

1. De band van de kiezers, geboren tussen de twee wereldoorlogen, met het geloof werd langzamerhand minder sterk. Een deel van de kiezers stopte met het stemmen op een confessionele partij.
2. De nieuwe kiezers, die in grote mate vanaf 1967 aan het electoraat werden toegevoegd, rekenden zich veel minder tot een be-

92

paald geloof dan de oudere, vooroorlogse generatie. De verlaging van de stemgerechtigde leeftijd in twee etappes van driëntwintig tot achttien jaar tussen 1963 en 1972 versterkte dit effect. De deconfessionalisering veroorzaakte een abrupte daling in stemmen op de drie confessionele partijen, van ongeveer 50 naar ongeveer 30% in de periode van 1967 tot 1972.

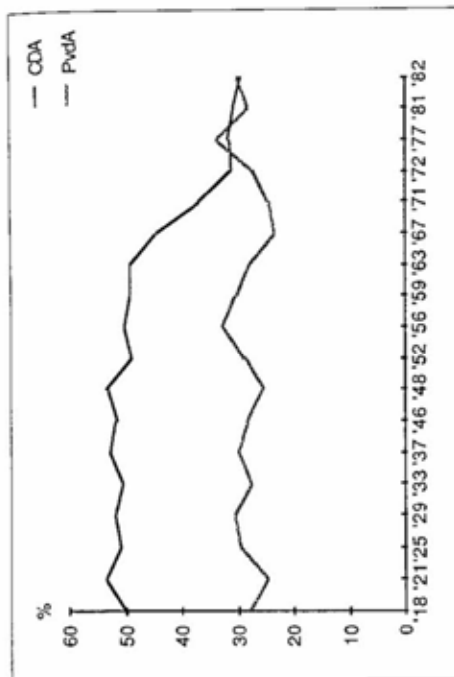
Dit beeld is goed te illustreren met een recent onderzoek, dat aangeeft hoe op dit moment de Rooms-Katholieke kiezers in een aantal leeftijdsklassen zouden stemmen. Niet alleen is de groep Rooms-Katholieken onder de twintig- tot negentwintigjarige beduidend kleiner dan in de oudere leeftijdsgroepen, maar het aandeel dat CDA gaat stemmen is niet veel groter dan het aandeel PvdA- of VVD-kiezers. Bij de Gereformeerden is het beeld, hoewel minder extreem dan bij de Rooms-Katholieken, hetzelfde. In de loop van de tijd nam het aandeel kiezers (dat na de Tweede Wereldoorlog was geboren) toe. Het aandeel kiezers dat Rooms-Katholiek of Gereformeerd was verminderde geleidelijk.

Men zou mogen verwachten dat PvdA en VVD sterk zouden profiteren van de ontstane situatie. Maar dat gebeurde in eerste instantie niet. PvdA en VVD waren immers ook uitingen van diezelfde 'verzuilde' situatie en de ontzuilende kiezers trokken met name naar nieuwe partijen, die zich bij iedere verkiezing weer opvallend profileerden. D'66, de Boerenpartij, DS'70 en de PPR waren in de periode 1967 - 1972 daarvan de belangrijkste exponenten. De PvdA en VVD waren en bleven elkaars tegenpool als de welstand van hun kiezers als norm werd gehanteerd.

Het jaar 1977 betekende opnieuw een kentering. Door een combinatie van factoren leken PvdA en VVD zich los te maken van de oude verzuilde patronen. De VVD onder Wiegels steeg in een hoog tempo naar het niveau van bijna 20%. De PvdA behaalde tevens een recordscore, die voor een groot deel samenviel met een achteruitgang van de kleine linkse partijen. Vermoedelijk hing dit samen met de vorming van het CDA, waarbij de electorale tegenstelling tussen de drie confessionele partijen en de PvdA, veel meer naar voren kwam dan voorheen. Alleen D'66 handhaafde zich in dit geweld, ofschoon deze partij in de periode 1972 - 1977 electoraal bijna verdwenen was.

In de twee verkiezingen daarna werd dit beeld gecontinueerd.

94

Grafiek van de periode 1918 - 1982 betreffende CDA en PvdA.

93

D'66 steeg naar 11% in 1981, maar raakte die winst in 1982 weer even snel kwijt. Bij de grote drie partijen was sprake van een uitslag, waarbij zij een resultaat behaalden met een verschil van maar 7% tussen de grootste partij en de partij op de derde plaats, de VVD.

Opmerkelijk is het feit dat het CDA, sinds 1972 (vier verkiezingen) weinig schommelingen vertoont in de verkiezingsuitslag. Er was slechts sprake van een hele lichte achteruitgang, die voornamelijk leek veroorzaakt te worden door veranderingen in het electoraat (oude kiezers, die overleden en jonge kiezers, die voor het eerst mochten stemmen). Eveneens kan worden vastgesteld, dat de jongere kiezers in steeds grotere mate bereid waren van politieke keuze te veranderen, hetgeen in de toekomst tot grotere verschuivingen zal leiden in de uitslag (maar dan wel buiten het CDA om, dat immers voornamelijk oudere kiezers heeft).

De laatste invloed, die vergelijkingen in de tijd wat bemoeilijkt, is het verschil in opkomst. Kiezers, die zich niet zo gebonden achten aan een politieke partij, kunnen sinds 1970 beslissen om dan maar thuis te blijven en niet te stemmen. Het is dit effect, dat met name verantwoordelijk is voor de opvallende verschuivingen bij verkiezingen voor andere lichamen dan de Tweede-Kamer. Het meest spectaculaire voorbeeld wordt gevormd door de Provinciale Statenverkiezingen van 1982 met een opkomst, die bijna 20% lager lag dan die van de 'normale' Tweede-Kamerverkiezingen en een uitslag, waarbij VVD en CDA samen sterk wonnen, omdat hun kiezers in veel grotere getale opkwamen dan die van PvdA en D'66. De Gemeenteraadsverkiezingen, die ruim twee maanden daarna volgden (met vlak daarvoor de val van het Kabinet-Van Agt) vertoonden een betere opkomst van PvdA-kiezers en derhalve een herstel.

95